

Türkiye’de Zorunlu Göç ve Toplumsal Cinsiyet: Suriyeli Mülteciler Hakkındaki Veriler Üzerine bir Değerlendirme¹

Ayşen Üstübcü*
Koç Üniversitesi

Öz

Yerinden edilme süreçlerinin uzun yıllara yayılması ve artan sayıda nüfusu etkilemesi ile beraber, 1980’lerde mülteci çalışmaları ve zorunlu göç çalışmaları bilimsel bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Aynı zamanlarda, göç ve kalkınma alanındaki feminist yaklaşımlar, toplumsal cinsiyeti analitik bir mercekle dikkate alan araştırmaların azlığına dikkat çekmiştir. Halen süregelen tartışmada en büyük eleştirilerden biri zorunlu göç alanında kanıtı dayalı politika yapımını bilgilendirecek cinsiyet ve yaşa dayalı verilerin eksikliğidir. Türkiye, Suriye savaşının ardından dünyanın en yüksek mülteci alıcı ülkesi olduğundan; bir yandan Türkiye’ye yönelen mülteci nüfus üzerine yapılan araştırmalar katlanarak artmaktadır. Diğer yandan ise, uluslararası literatürdeki eleştirileri takiben, Türkiye bağlamındaki çalışmalarda zorla yerinden olmanın nedenlerini, deneyimlerini ve sonuçlarını açıklamada toplumsal cinsiyet perspektifi ihtiyacı vurgulanmaktadır. Feminist bir perspektif benimseyen nitel çalışmaların yanında, bu çalışmaları besleyecek nüfusun yapısını anlamaya yönelik demografik araştırmalarda toplumsal cinsiyet perspektifi ve buna dayalı veriler eksik kalmıştır. Uluslararası ve Türkiye merkezli literatürle diyalog içinde olan bu makale; mevcut raporları ve istatistikleri gözden geçirmekte, toplumsal cinsiyete dayalı veriler üzerinden bir derleme yapmaktadır. Makale, Türkiye’deki mülteci nüfus için eldeki verinin, toplumsal cinsiyet çıktılarını ele alırken, cinsiyet bazlı verilerin eksikliğini ve bu verilere duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: zorunlu göç, Suriyeli mülteciler, toplumsal cinsiyet verisi, Türkiye.

*Dr. Ayşen Üstübcü, Koç Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü ve Sosyoloji Bölümü, İstanbul-Türkiye. E-posta: austubici@ku.edu.tr. ORCID No: 0000-0002-1498-0025.

Gender and Forced Migration in Turkey: A Review of Existing Data on Syrian Refugees

Ayşen Üstübici
Koç University

Abstract

With the increasing intensity of mass and protracted displacement around the world, refugee and forced migration studies emerged as a scholarly field in the 1980s. Around the same period, the feminist approach to migration and development studies have criticized the scarcity of research taking gender as an analytical lens. One of their major critique of the ongoing discussion is the lack of gender and age-segregated data to inform evidence-based policymaking. As Turkey became the highest refugee recipient country in the world in the aftermath of the Syrian war; research on this new population in Turkey has increased exponentially. Following the critiques in the international literature, studies in the Turkish context also highlighted the lack of gender perspective in explaining the reasons, experiences, and outcomes of forced displacement. Demographic research aiming to understand the structure of the population lacked gender perspective and gender-segregated data to feed qualitative studies that adopt a feminist perspective. In dialogue with international and Turkey-based literature, this article reviews existing reports and statistics and explores available gender-segregated data on several domains. While we discuss the implications of existing data for the refugee population in Turkey, we re-assert the lack, hence the need for gender-segregated data.

Keywords: forced migration, Syrian refugees, gender-segregated data, Turkey.

Giriş

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğinin (BMMYK / UNHCR), 2019 verileri, dünyada 70,8 milyon kişinin zorunlu göçe maruz kaldığını ortaya koymaktadır. Bu sayının 41,3 milyonunu ülke içinde yerinden edilen kişiler, 25,9 milyonunu mülteciler ve 3,5 milyon kadarnı mülteci statüsüne başvurmuş ama henüz bu statüleri tanınmamış sığınmacılar oluşturmaktadır. Güney Sudan, Afganistan ve Suriye kökenli mülteciler dünya çapındaki yerinden edilenlerin %57’sini temsil etmektedir.² Zorunlu göç ile yerinden edilen insanların 25,4 milyonu 18 yaş altı bireylerden oluşmaktadır (UNHCR, 2019). UNHCR 2017 *Küresel Eğilimler Raporu’nda*, dünya çapındaki mültecilerin neredeyse yarısını kadınların ve kız çocuklarının oluşturduğunu belirtse de toplanan verilerin toplumsal cinsiyet ve yaşa dayalı kısımlarında eksiklikler görülmektedir.

Mülteci ve zorunlu göç çalışmaları akademik bir alan olarak 1980’lerde yerinden edilme süreçlerinin yoğunluğunun ve süresinin artması ile ortaya çıkmıştır. Kalkınma çalışmalarına ve insani yardım yazınına getirilen feminist eleştirel yaklaşım, Toplumsal Cinsiyet ve Zorunlu Göç (Gender and Forced Migration, GAFM] perspektifini beslemiştir. Bu perspektif, zorunlu göçün toplumsal cinsiyet temelli sebeplerine, mülteci yasal statüsünün değerlendirilmesinde toplumsal cinsiyetin etkisine ve zorunlu göçün hem kamp içi hem kamp dışı yerleşimlerde farklı cinsiyet kimliklerine sahip insanlar tarafından deneyimlerine odaklanmaktadır (Indra, 2008). Zorunlu göç araştırmalarında, toplumsal cinsiyete dayalı yaklaşımların eksikliği sıkça eleştirilmiştir (Manchanda, 2004; Hyndman, 2010; Kraly, 2018). Bu eleştiriler, yapılan çalışmalarda zorunlu göç çerçevesinde sebepleri açıklamada, farklı deneyimlere yer vermek ve zorunlu göçün doğurduğu çeşitli sonuçları anlamak için erkeklerin deneyimlerinin norm olarak kabul edildiğini ortaya koyar. Uluslararası literatürde eleştirilere paralel olarak, Türkiye bağlamında zorunlu göç çalışmalarında toplumsal cinsiyet perspektifinin eksikliği göz önüne serilmiştir (Kıvılcım, 2016). Bu eksikliğin bir ayağı olarak, Dakkak, Eklung ve Tellier (2007), cinsiyet ve yaş temelli verilerin elde edilmesinin, insani müdahalelerde toplumsal cinsiyet odaklı etkili çözümler üretilmesi konusundaki önemini, 1995 Pekin Deklarasyonu’nda da yer alan ana prensiplerden biri olarak vurgularlar.

Yaptığımız literatür çalışması, Türkiye’deki Suriyeli mülteci nüfus hakkında toplanan verilerde toplumsal cinsiyet kırımının yokluğunu ve toplumsal cinsiyet perspektifinin birçok araştırmada eksik olduğunu ortaya koymaktadır. Bu makale, Türkiye’deki mülteciler hakkında toplanmış güncel verileri toplumsal cinsiyet perspektifinden analiz etmekte ve bu verileri savaş öncesi Suriye koşulları ile kıyaslamaktadır. Türkiye’deki Suriyeli mülteci kadınlar toplumsal cinsiyet bazlı eşitsizliğin eğitim ve çalışma hayatına katılımı kısıtladığı bir toplumdandır. Güncel olarak içinde yaşadıkları Türkiye’de de toplumsal cinsiyet bazlı eşitsizliğin yoğun olarak hissedildiği bir ortamda mülteci olarak yaşamaktadırlar.

Makalenin ilk bölümü, zorunlu göç ve toplumsal cinsiyet perspektifinin çıkış noktasını ve gelişimini açıklar. Bu perspektif, çok boyutlu ve karşılaştırmalı bir bakış açısı ihtiyacını ortaya koyar. Bu kavramsal çerçeve yoluyla ikincil kaynaklara dayanarak hazırlanan bu çalışma; savaş öncesi Suriye'deki durum, Türkiye'deki Suriyeli göçmenler ve yerleşik nüfus hakkında güncel verileri yan yana koymakta ve karşılaştırmaktadır. Özellikle kadın mültecilerin sosyal hayata katılımının artmasının sosyal uyum politikalarının önemli bir parçası olduğunu düşünerek bu yazıda, alanda yapılan çalışmalar sayesinde makro seviyede toplanan verileri bir araya getirmeyi amaçlıyoruz. Makale politika yapıcılar açısından önem teşkil eden noktaları vurgulamakta, veri eksikliği olan ve araştırma ihtiyacı olan konuları ortaya sermektedir. Yaptığımız tarama, yerinden edilmiş nüfus ile ilgili elimizdeki temel bilgilerin toplumsal cinsiyet temelli bir analiz yapmak için yeterli olmadığına işaret etmektedir. Bununla beraber, eldeki sınırlı veriler, Suriye'nin savaş öncesi verileri ve Türkiye'nin verilerini karşılaştırarak var olan kadın-erkek eşitsizliğinin yerinden edilme sonrası nasıl diğer eşitsizliklerle bir araya geldiğini göstermektedir. Ayrıca, niteliksel araştırmaların bulgularının da gösterdiği gibi, toplumsal cinsiyetin sadece bir değişken değil, kesişimsel bir kategori olduğunu belirtmekteyiz. Bu alandaki çalışmaların cinsiyet ile beraber; yaş, sosyal sınıf, statü, etnik/ dini kimlik ve cinsel yönelimi dikkate alan bütünsel yaklaşımları benimsemesi gerektiği savını vurgulamaktayız. Bu anlamda, hem makro seviyede toplanan ve nüfusun yapısını açıklayan verilere, hem de yerinden edilme sürecindeki toplumsal ilişkilerin dönüşümünü ortaya koyan niteliksel çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Zorunlu Göç ve Toplumsal Cinsiyet: Temel Yaklaşımlar

Mülteci ve zorunlu göç çalışmaları akademik bir alan olarak 1980'lerde yerinden edilme süreçlerinin yoğunluğunun ve süresinin artması ile ortaya çıkmıştır. Bu alandaki temel yaklaşımlar, mültecilerin temsilindeki problemler (Marchanda, 2004), yerinden edilme ile dönüşen cinsiyet ilişkileri (Indra, 2008) ve bu makalenin konusu olan veri toplamadaki eksiklikler (Kraly, 2018; Dakkak, Eklund & Tellier, 2007) olarak birbiri ile bağlantılı üç ana eksene oturur. Bugün, yerinden edilme ile ilgili çalışan tüm uluslararası kurumlar toplumsal cinsiyet eşitliği prensibini benimsemiş olsa da, özellikle mültecilerin temsili ve hukuki statüye erişim konusunda cinsiyetçi normlar öne çıkmaya devam etmektedir (Martin 2017). Özellikle, yerinden edilen kadınların kınlanlığına, çatışma dönemlerinde artan cinsel şiddete odaklanan ve kadınları güçsüzleştiren homojen kurban kategorisi eleştirilmiştir (Marchanda, 2004). Örneğin, mülteci statüsünü belirleyen uluslararası hukuk normları, özellikle 1951 Cenevre Konvansiyonu, erkek merkezli ve heteronormatif olmakla eleştirilir. Konvansiyonun ilk maddesinde mülteci, "ırkı, dini, milliyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm göreceği konusunda haklı bir korku taşıyan ve bu yüzden ülkesinden ayrılan, korkusu nedeniyle geri dönmeyen veya dönmek istemeyen kişi" olarak tanımlanır.

Mülteci statüsü tanınırken, yasal çerçevenin toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelimden kaynaklanan zorunlu göç durumlarını dışladığı dikkat çekmektedir (Lewis & Naples, 2014). Mültecilerin, kalıcı çözümlere erişim yollarından biri olan üçüncü ülkelere yerleştirme kararların alınma sürecinde çeşitli kırılganlık kriterleri uygulanırken, kadınların ve LGBTİ+ bireylerin toplumsal cinsiyetten kaynaklanan risk durumları uzun yıllar boyunca yerleştirme kararlarında da göz ardı edilmiştir (Luibheid, 2004).

Genel olarak mültecilerin, özede kadın mültecilerin, çatışma ve yerinden edilme süreçlerinin pasif kurbanları değil, bu süreçlerde toplumsal dönüşüme katkı sağlayan aktif failer olarak görülmeleri gerektiği sadece mülteci çalışmalara değil, kalkınma çalışmalarına yönelik feminist eleştirinin de en önemli ayağını oluşturur (Hyndman, 2010; Razavi & Miller, 1995). 1980’lerden itibaren kalkınma alanındaki eleştirel çalışmalar, birçok kalkınma projesinin kadınların ve genç kızların ihtiyaçlarını göz ardı ettiğini ortaya koymuştur (Razavi ve Miller, 1995). Bu eleştirel süreç, 1980’lerin ortası ve 1990’lar “Zorunlu Göçte Kadın” (Women in Forced Migration, WIFM) yaklaşımının ortaya çıkması ile devam eder (Fiddian-Qasmiyeh, 2014). Diğer feminist araştırmacılar ile beraber Fiddian-Qasmiyeh de bu yaklaşımı, yerinden edilme süreçlerinin toplumsal cinsiyet odaklı değerlendirilmesinden ziyade, mülteci kadını yerinden edilmenin zayıf, kırılgan ve bağımlı “kurbanı” olarak temsil etmesi nedeniyle eleştirir. Konu üzerinde artan çalışmalar ve kalkınma alanındaki feminist yaklaşımların daha geniş bir çevrede kabul görmesi ile beraber, “kadını ekle ve karıştır” perspektifinden “Toplumsal Cinsiyet ve Zorunlu Göç” perspektifine kademeli bir geçiş süreci yaşanmıştır (Qasmiyeh, 2014). “Kadını ekle ve karıştır” yaklaşımı meselenin zararsız bir gözden kaçırma, görünmezleştirme olduğu savından yola çıkar. Fakat son 30 yıldaki, eleştirel kalkınma çalışmalarının da ortaya koyduğu gibi sorun sadece kadınların dışlanması değil, zorunlu göç deneyimini şekillendiren cinsiyetçi dinamiklerin göz ardı edilmesidir (Razavi & Miller, 1995). Toplumsal Cinsiyet ve Zorunlu Göç perspektifi, göçü etkileyen sebeplerin toplumsal cinsiyet dinamikleri ile ilişkisini, kimin mülteci olacağına dair karar süreçlerinde toplumsal cinsiyet normlarının merkezi rolünü ve zorunlu göçün hem kamp içi hem kamp dışı yerleşimlerde farklı cinsiyet kimliklerine sahip olanlar tarafından nasıl deneyimlendiğini öne çıkarır. Bu perspektif, toplumsal cinsiyete dayalı bir yaklaşımın, kurumsal organizasyondan uygulamaya kadar, zorunlu göç ile gelenlerin korunması ve geçim kaynaklarına erişim faaliyetlerinin tüm aşamalarında sistematik olarak entegre edilmesini içerir (Kraly, 2018:131). Bunu gerçekleştirmeye olanak sağlayacak mülteci topluluklar üzerine toplanan verilerin eksikliği, kalitesi ve veri toplamanın zorluğu küresel bir sorundur.

Toplumsal cinsiyet ve yaş, insanların çatışma ve yerinden edilme süreçlerinden nasıl etkilendiğini belirleyen en önemli iki değişkendir (Mazurana vd., 2013; Kraly 2018). Eklund ve Tellier (2012) insani kriz zamanlarında toplanan verilerin kalitesini inceledikleri çalışmalarında iyi verilerin ve doğru analizin kanıta dayalı ve uygun insani müdahaleleri yapmaya yarayacağını,

dolayısıyla insani yardımın ve diğer politikaların etkisini arttıracakını savunmaktadır. Çatışma ve insani yardım alanındaki verileri tarayarak yapılan çalışmalar genel olarak toplumsal cinsiyete dayalı verinin eksikliğini göstermektedir. Ayrıca, toplumsal cinsiyet verisinin sadece üreme sağlığı alanı ile sınırlı kalarak, indirgemeci bir anlayış ile toplandırdığı görülmüştür. Kraly (2018), zorunlu göç süreçlerini anlamada demografik perspektifin öneminin altını çizerek ve yerinden edilenlerin sosyo-demografik karakteristiklerinin yerinden edilmeden önce yaşadıkları toplumunun cinsiyetçi yapısı üzerinden anlamlandırılması gerektiğini söyler. Fakat çoğu zaman, çatışma ve afet öncesi döneme ait referans (baseline) olarak kullanılacak veri eksikliği sebebiyle, çatışma sonrası dönem ile karşılaştırma yapma olanağı sınırlı kalmıştır. Bu eleştiriye katılmakla beraber, bu çalışmada, veriler toplanırken ve analiz edilirken sadece yerinden edilme öncesi yaşanan toplum değil, mültecilerin içinde buldukları toplumun özelliklerinin de dikkate alınması gerektiğini savunuyoruz.

Dakkak, Eklund ve Tellier (2007) yaş ve cinsiyete göre ayrıştırılmış verinin önemi vurgulanırken, toplumsal cinsiyet perspektifinin anaakımlaştırılmasının veri toplama ile sınırlı kalmadığını belirtmektedir. Cinsiyete dayalı verilerin olmasının yanı sıra veri analizi de feminist bir perspektiften yapılmalıdır. Karar alıcılar tarafından toplumsal cinsiyet ve yaşa göre ayrıştırılmış verilerin kullanılması, toplumsal cinsiyet temelli etkili politika yapımında en temel prensiplerden olduğu belirtilmektedir (Dakkak, Eklund & Tellier, 2007). Yasa ve politika üreticilerini eleştirel bir gözle ele alan ve mevcut sistemin odağını toplumsal cinsiyete kaydırması gerektiğini belirten Bartolomei ve Pittaway (2018) güncel bir eleştiri ortaya koyar. Elbette yaş, sınıf, etnik köken, eğitim durumu, din, cinsel yönelim ve diğer değişkenleri dikkate almayan evrensel bir kadın kategorisinden bahsedemeyiz. Dolayısıyla, çeşitli grupların farklılaşan ihtiyaçlarını, dayanıklılıklarını ve kırılganlıklarını ortaya koyması açısından keşimsel analiz ihtiyacının ve nitel çalışmaların hakkını vermekle beraber, bu makalede zorunlu göç ve cinsiyet değişkeni üzerinden toplanan makro veriye odaklanacağız.

Türkiye’de Göç ve Toplumsal Cinsiyet

Türkiye’nin Schengen sınırında görece rahat bir sınır rejimine sahip olması Türkiye’ye gelen emek göçü üzerinde etkili olmuştur. İçlerinde özellikle Doğu Bloku ülkelerinden, Türkçe konuşan ve Müslüman olan göçmenleri barındıran bu grup; Türkiye’de inşaat, tekstil, turizm, ev hizmetleri, seks işçiliği, tarım gibi çoğunlukla enformel sektör içerisinde istihdam etmektedir. Kadınlar 1990’lardan itibaren ailelerinden bağımsız bir şekilde göç etmiş, kadın emeğine talebin olduğu sektörlerde ucuz iş gücünü oluşturmuştur. Türkiye’de düzensiz emek göçü ve toplumsal cinsiyet üzerine son yıllarda artan çalışmalar, özellikle kadın göçmenlerin enformel iş gücüne katılımına yoğunlaşır; eski Doğu Bloku ülkelerinden gelen göçmen kadınların hizmet sektörünün bakım, temizlik,

eğlence gibi alt kollarındaki iş gücünü inceler (Kaşka 2009; Dedeoğlu & Gökmen 2011; Üstübcü, 2011; 2016; Toksöz & Ulutaş 2012).

Türkiye’ye yönelen mülteci nüfusa baktığımızda ise, tek başına çalışma amacıyla değil, genellikle aileleriyle birlikte göç etmiş kadınlardan bahsetmek mümkündür. 2015 yılından itibaren Türkiye dünyada en çok mülteci barındıran ülke haline gelmiştir. Türkiye’de mülteci nüfusunun yaklaşık 4 milyon kişi olduğu saptanmıştır. Bu nüfusun, 3,6 milyonu geçici koruma altındaki Suriyeliler, çoğunluğu Afgan ve Iraklı olmak üzere 330.000 kadarı ise uluslararası koruma altındakilerden oluşmaktadır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) verilerine göre Türkiye’den Uluslararası Koruma başvurusu yapan kişilerin sayısı 2017 yılında 112.415, 2018 yılında 114.537 ve 2019 yılında ise 56.417’dir.³

Kayıtlı Suriyelilere, YUKK m.91 çerçevesinde geçici koruma statüsü verilmiş olsa da Ekim 2014’te yürürlüğe giren 29153 sayılı Geçici Koruma Yönetmeliği Suriyeli mültecilerin Türkiye’de kayıt olma ve kalma şartlarını belirlemektedir. Yönetmelik, geçici koruma altında kayıtlı Suriyeli mültecilerin temel ihtiyaçları olan eğitime, sağlık hizmetine ve mesleki eğitime erişimini garantiler. Türkiye’de çalışma iznine başvurma hakkı ise Ocak 2016’da Suriyeli mülteciler özelinde kolaylaştırılmıştır ve işverenin başvurusuna bağlıdır.⁴ Türkiye yerinden edilmenin ilk yıllarında sergilediği “açık kapı politikasının” bir parçası olarak Suriyeli mültecileri “misafir” sıfatı ile tanımlamış ve bu nitelendirme hükümetin Suriyelilerin yakın gelecekte döneceklerine dair beklentilerini ortaya koymuştur (Üstübcü, 2017). Dolayısıyla mülteciler kayıt edilirken demografik veriler çok sınırlı bir şekilde toplanmıştır. 2018 yılında, UNHCR ile iş birliği içinde başlatılan yeniden kayıt altına alma prosedürüne kadar mülteci nüfusun eğitim durumu, mesleği, özel ihtiyaçlarına dair bilgiler GİGM tarafından oldukça sınırlı bir şekilde toplanmıştır.

Uluslararası literatürdeki eleştirilerin ardından, Türkiye bağlamındaki çalışmalar da zorla yerinden olma deneyimlerini ve sonuçlarını açıklamada cinsiyet perspektifinin eksikliğini vurgulamıştır (Kıvılcım, 2016). Zorunlu göçe ilişkin toplumsal cinsiyet temelli bir bakış açısının Türkiye’deki mülteci nüfusunun analizinde yavaş da olsa kendini göstermeye başladığı görüşüne katılıyoruz (bkz. Biehl & Danış, 2020; Willams, Coşkun & Kaşka, 2020). Resmî kurumların kamplar hakkındaki raporları dışında Türkiye’deki mülteciler üzerine yapılan ve taradığımız nitel çalışmalar kent dokusu içinde kendine yer bulmaya çalışan mülteci gruplara ve toplumsal cinsiyet ilişkilerine odaklanmaktadır (bkz. Coşkun, 2017; Dağtaş, 2018; Körükmez vd., 2020). Yaptığımız tarama çalışması, bu nitel çalışmalarını tamamlayıcı ve yol gösterici özellikte olup, farklı alanlardaki toplumsal cinsiyet temelli verileri bir araya getirmekte ve eksiklikleri belirtmektedir.

Yerinden Edilen Suriye Toplumuna Genel Bakış

GİGM tarafından paylaşılan istatistikler göz önünde bulundurulduğunda geçici koruma kapsamı içerisindeki Suriyeli mülteci sayısı 2017’de 3.426.786 olarak, 2020 yılında ise 3.581.636 olarak kayda geçmiştir.⁵ Demografik çalışmalar

Türkiye’de yaşayan Suriyeli topluluğun nüfus yapısının, Türkiye toplumundan farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Türkiye’de yaşayan Suriyeli nüfus, Türkiye’nin kalanına göre daha gençtir, çocuk sayısı ve doğurganlık oranı daha yüksektir. (Adalı & Türkyılmaz, 2020: 207). Geçici koruma altındaki Suriyelileri gösteren resmi veriler toplam kadın ve erkek nüfusunun farklı yaş aralıkları içinde dağılımını da görmemizi sağlamaktadır. 2018 yılında gözlenen hafif düşüş dışında yeni kayıt altına alınan Suriyeliler ile beraber Türkiye’de doğan çocuklar, geçici koruma kapsamında Türkiye’de bulunan nüfusa dair artış gösteren bir eğilimi işaret etmektedir. 2020 verilerine göre 0-18 yaş aralığındaki Suriyeli geçici koruma kapsamındaki nüfus 1.679.733 kişiden oluşmakta, dolayısıyla Suriyeli nüfusun %46,9’unu temsil etmektedir. Ayrıca toplamda 500.998 yeni doğan bebek olmak üzere; yeni doğan 0-4 yaş arası Suriyeli kız çocuklarının sayısı 245.981, erkek çocuklarının sayısı ise 255.017 olarak tespit edilmiştir.

Resmi istatistiklere bakıldığında, Suriyeli mülteci nüfusu 1.652.218 kadın ve 1.929.418 erkekten meydana gelmektedir. Güncel resmi veriler, 0-54 yaş arası tüm yaş grupları göz önüne alındığında, erkek nüfusunun kadın nüfusundan daha fazla olduğunu göstermektedir. Ayrıca kadın- erkek nüfusu arasındaki farkın en büyük olduğu yaş aralığı 493.700 mülteciyi temsil eden 19-24 yaş aralığı olarak göze çarpmaktadır. Bu sayının 283.336’sı erkeklerden, 210.364’ü kadınlardan oluşmaktadır (GİGM, 2020). Yaş arttıkça kadın- erkek arasında nüfus farkı azalmaktadır. Hatta, Türkiye’deki 54 yaş üzeri Suriyeli mülteci kadınların sayısı aynı yaş grupları arasındaki erkek mültecilerin sayısını geçmektedir. Yaşlı bakımı geleneksel olarak ailenin genç kadınlarına atfedilen bir görev olduğundan bahsi geçen veriler özellikle yaşlı bakımı açısından mülteci nüfus içinde yaş ve cinsiyetten kaynaklanan potansiyel sorunlara dikkat çekmektedir. Bununla beraber, yaşlı ve yalnız yaşayan kadınlar genellikle ileri seviyede yoksullukla ilişkilendirilmektedir. Mülteci toplulukların genelde geniş aile olarak ikamet ettiği düşünülürse, yaşlı yoksulluğunun bu grup açısından daha az görünür olacağı öne sürülebilir. 2016’da Suriyeli ve Türkiyeli vatandaşlar arası evlilik ilişkileri üzerine yapılan araştırma kamp dışında yaşayan Suriyeli mülteci kadınların %32’sinin Türkiye’de kayıtlı olmadığını göstermektedir (AÇHSB, 2016). Verilere bakıldığında tespit edilen genç kadın- erkek sayıları arasındaki fark, kayıt altında olmayan Suriyeli mülteci kadınların yoğunluğu ile açıklanabilecek olup, aynı zamanda genç Suriyeli erkeklerin gelir elde etme amacı ile Suriye dışına çıkması ve aile fertlerini ülkede bırakması ile bağdaştırılabilir. Erkek ve kadın nüfusu arasındaki farklılık Suriyeliler arasında evlilik ilişkilerine etki etmekle beraber Suriyeli ve Türkiyeli topluluklar arasında gelişmekte olan evlilik ilişkilerini etkilemektedir.

Yerinden Edilmenin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Eğitime Etkisi

Karar alıcıların ve araştırmacıların karşısına çıkan sorulardan biri yerinden edilmenin toplumsal cinsiyet bağlamında eğitime etkisidir. Mevcut istatistiki

veriler toplumsal cinsiyet değişkeninin eğitime erişime olan etkisinin savaş öncesi Suriye’de azalmakta olduğunu işaret etmektedir. Dünya Bankası (WB) 2004 yılı verileri, Suriye’de 15 yaş ve üzeri nüfusun içerisinde kadınların okuma-yazma oranının %74 olduğunu, aynı dönemde erkeklerin okuma- yazma oranının ise %88 olduğunu belirtmektedir (WB, 2004). Böylelikle 15 yaş ila 24 yaş arası Suriyeli gençler göz önünde bulundurulduğunda okuma-yazma oranının arttığı ve erkek-kadın nüfusu arasındaki farkın önemli derecede azaldığı gözlemlenmektedir.

Mevcut verilerin gözden geçirilmesi eğitime erişimde toplumsal cinsiyet temelli farklılığın yerinden edilmenin bir etkisi olarak arttığını önermektedir. 2016/2017 akademik yılında 15.000’den fazla Suriyeli mülteci Türkiye’deki üniversitelere kayıt olmuştur (Hohberger, 2018). Suriyeli öğrencilerin yaklaşık olarak %35’i kadınlardan oluşurken geri kalan %65’i erkeklerden oluşmaktadır (Hohberger, 2018). Fakat savaş öncesi Suriye’ye bakıldığında öğrencilerin yarısının kadın olduğu gözlemlenmektedir. Yine Türkiye’ye bakıldığında üniversite öğrencileri arasında toplumsal cinsiyet farkı çok daha azdır. Türkiye’de 2016/2017 eğitim yılına bakıldığında yükseköğretim seviyesine göre cinsiyet oranı⁶ %92 olmakta ve üniversite öğrencileri arasında toplumsal cinsiyet farkının azaldığı gözlemlenmektedir (TUIK, 2019c). Mülteci nüfusu içerisinde üniversiteye katılıma bakıldığında kadın- erkek farkını açıklayan birkaç faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerden biri ailelerin mevcut kaynaklarını kız çocuklarından ziyade erkek çocuklarına yönlmesi olarak ileri sürülebilir. Kız çocuklarının erken yaşta evlenebileceği ve ailenin ev ekonomisine katkı sağlamayacağı düşüncesi aileleri bu tercihe itmektir (Hohberger, 2018). Sonuç olarak yerinden edilme genç kadınların eğitime erişimini, genç erkeklerinkine nazaran daha olumsuz etkilemektedir. Gözden kaçınılması gereken bir başka unsur ise genç erkeklerin eve gelir getirme sorumluluğu ve bu sorumluluğun eğitime engel teşkil etmesidir.

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu’nun (UNICEF) tahminlerine göre 2018 yılının sonunda geçici koruma altında bulunan eğitim çağındaki çocukların %40’ı okula devam etmek konusunda zorluk yaşamaktadır (UNICEF, 2018a). Zorunlu eğitime erişimdeki engeller de toplumsal cinsiyet bağımlıdır ve çocuk yaşta evlilik bu engellerden biri olarak görülmektedir. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) tarafından desteklenen çalışma çocuk yaşta evliliği ailelerin ekonomik sorunlarla baş etme yöntemi olarak açıklamaktadır (Zerzan, 2018). Dolayısıyla ailelerin sırtlandıkları ekonomik zorluklar çocuk yaşta evliliğin nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir (UNICEF, 2018b). İş gücüne katılım yoluyla gelir elde etme beklentisi çocukları okul dışında tutan ana faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır ve çocuk işçiliğini sadece mülteci nüfusta değil, aynı zamanda mülteci statüsünden bağımsız olarak nüfusun yoksul kesimlerinde de belirleyici bir faktör olarak önümüze çıkmaktadır. Çocuk işçiliği özelinde cinsiyet rolleri çocuklardan beklenen iş gücü çeşidini belirlemektedir. Altı yılda bir TUIK tarafından yapılan Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları 5 ila 17 yaş arasındaki 16.457.000 çocuktan 720.000 çocuğun ekonomik aktivite içerisinde bulunduğunu ortaya koymaktadır (TUIK, 2019b).

Buna göre, bu yaş aralığındaki çocukların istihdam oranı ise %4,4 olarak belirtilmektedir. Hizmet sektörü çocuk istihdamı içerisinde öne çıkarken, tarım ikincil ve sanayi üçüncül sektör olarak görülmektedir. Çalışan çocukların %29,4'ü kız çocuklarıdır. Ayrıca çalışırken eğitime devam eden çocuklar, çalışan çocukların %65,7'sini oluşturmaktadır. Çalışırken eğitime devam etmede cinsiyet temelli bir farklılık gözlemlenmemektedir.

Yerinden Edilme Öncesi ve Sonrası İşgücü Katılımı

Mülteci nüfusu arasında kadın istihdamı özellikle düşüktür. Dünya Bankası'nın araştırması 30 ila 44 yaş arası Suriyeli kadınlar arasında istihdam oranını %7 olarak belirlemektedir (Carpio vd., 2018). Suriyeli kadınların Türkiye'de kayıtlı işgücüne katılımı yok denecek kadar azdır. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına (AÇHSB) göre 2018 yılında Suriye uyruklu yabancılara verilen çalışma izni sayısı 34.753 iken çalışma izinlerinin yalnızca 3.047'si kadın çalışanlara verilmiştir (AÇHSB, 2018). Araştırmalar, 2 milyon çalışma çağındaki Suriyelinin en az yarısının (çoğunlukla erkekler olmak üzere) kayıt dışı işlerde çalıştığını belirtmektedir (Carpio vd., 2018). International Youth Foundation (IYF) ve Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (BETAM)'ın 2018 yılında yayınlanan araştırması 18-29 yaş arası Suriyeli genç nüfusun %48,2'sinin işsiz olduğunu işaret etmektedir. Dahası çalışan nüfusun sadece %2,2'si çalışma iznine sahiptir (IYF & BETAM, 2018). Suriyeli kadınların dörtte üçü asgari ücretten az ve Suriyeli kadınlar Suriyeli erkeklerden ortalama olarak %20 daha az kazanmaktadır. Bu veriler niteliksel saha çalışmaları ile desteklenmektedir. Canefe (2018) Türkiye'deki mülteci kadınlara odaklanarak neoliberal işgücü sömürüsü ve güvencesizlik arasındaki ilişkiyi ortaya sermektedir. Benzer bir bağlamda Dedeoğlu ve Bayraktar (2019) ise tarıma dayalı işgücü ve mültecilik ilişkisi üzerine çalışmalarını paylaşmaktadır. Duran'ın (2018) belirttiği üzere Suriyeli mülteci kadınlar işgücü piyasasında toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve mülteci statülerinden ötürü çifte ayrımcılığa uğrarken ne zorunlu göç literatürü ne de politika üreticileri bu konuya eğilmektedir. Göç Araştırmaları Derneği ise güncel çalışmalarında ücretli işlerde çalışan Suriyeli kadınların çalışma deneyimlerini toplumsal cinsiyet perspektifinden ele alırken, iş yaşamındaki belirsizliğin kayıtlı ve kayıt dışı çalışanların ortak sorunu olduğunun altı çizilmiştir. Bu niteliksel çalışma deneyimlerin çeşitliğini ortaya koymaklar beraber, mültecilik ve çalışma deneyiminin kadınlara ev içi rollerinde bir müzakere alanının açılıp açılmadığını sorgular (Körükmez vd., 2020). Aynı şekilde, Çoşkun (2017) araştırmasında kayıt dışı çalışan mülteci kadınlara odaklanırken toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yalnızca işgücü piyasasına katılım biçimini etkilemediğini dile getirirken, eşitsizliğin gündelik yaşamda yankılarına ve sosyal hizmetlere erişime etkisine odaklanmaktadır.

Suriyeli mülteciler arasında toplumsal cinsiyet rollerine dayalı iş bölümü, örneğin erkeklerin gelir getiren iş gücünde ve kadınların ücretsiz aile işinde özelleşmesi, yaygınca kabul ve değer görmüştür (Knappert vd., 2018). Bu

Suriye’de, kadınların iş gücüne katılımının %16 civarında seyrettiği 2005 yılına ait savaş öncesi istatistiklerle uyumludur (WB, 2019a). Belirtmek lazım ki 2019 yılında Türkiye’de kadınların iş gücüne katılım oranı yaklaşık %38’dir (WB, 2019b). Bu oran, yüksek bir katılıma işaret etmese de Türkiye’de kadınların iş gücüne katılımı ve bunun toplumsal kabulü daha yaygındır.

Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği’nin (ASAM) ve Birleşmiş Milletler Kadın Örgütü’nün (UN Women) ortak çalışmasına göre istihdama katıldığını belirten yerinden edilmiş kadın nüfusun çoğunluğu kayıt dışı sektörde çalışmaktadır (Yücel vb., 2018). Bu çalışmaya göre, Türkiye’de Suriyeli kadınların %85’i çalışmamaktadır (Yücel vd., 2018). Bu oran savaş öncesi Suriye’deki duruma oldukça yakındır. Aynı çalışma, Türkiye’deki Suriyeli kadınların %10’nu düzenli bir işte, %5’i mevsimlik ya da düzensiz işlerde çalıştığını göstermiştir. Bununla birlikte evde gelir getirici iş yapanların oranı ise %12’dir (Yücel vd., 2018). Tüm bu veriler göz önünde bulundurulduğunda görmekteyiz ki geldikleri ülkenin düşük kadın işgücü katılımına olanak sağlayan yapısal ve kültürel faktörlerden dolayı Türkiye’deki Suriyeli kadınlar göç ettikleri esnada iş deneyimine, uzmanlaşma eğitimine ve sosyal birikime sahip olamamaktadır. Mültecilerin kendilerinin vurguladıkları üzere kadınların ev dışında çalışmaması gerektiğine dair normatif algı, kadınların mülteci olarak gittikleri ülkedeki deneyimlerini kökten etkilemektedir.

Veriler medeni hale göre incelendiğinde boşanmış ve evlenmemiş nüfus arasında işgücüne katılım oranının, evli veya dul nüfusa oranla daha fazla olduğunu ortaya konmuştur (Yücel vd., 2018). Ev ve bakım işleri fırsat verdiğinde kadın mülteciler ev içinde parça başı çalışarak işgücüne katılmaktadır, bu sektör ise kayıt dışı sektörün en değersiz görülen alanlarından biri olarak kabul edilmiştir. Hem göç veren hem göç alan ülkelerde ve mülteci nüfus içerisinde toplumsal cinsiyet eşitsizliği mülteci kadınları başkalarına (örneğin aile veya partnerlerine) bağımlı kılmaktadır. Araştırmalar, işgücüne katılımda en önemli bariyerin dil olduğunu ortaya koymaktadır (Knappert vd., 2018; Yücel vd., 2018). Özellikle pratik ile sağlanan dil edinimi kadınlar için erişilmesi zor bir kaynaktır; çünkü kadınlar kültürel olarak çocuk bakımından ve ev işlerinden sorumludur ve dil kurslarına katılmak için partnerlerinin iznine başvurmak durumundadır. İş gücüne katılmadıklarından çalışırken dil öğrenmek mülteci kadınlar için çoğu zaman bir seçenek değildir.

Kadınların kayıtlı işgücüne dahil olması hususunda bariyerlere ve onların kayıtlı pazardaki istikrarsız varlıklarına rağmen Türkiye’de Suriyeli kadınların ekonomik ve sosyal güçlenmesini hedefleyen, tabandan örgütlenen inisiyatifler bulunmaktadır. Göçmen kadınları bir mutfak etrafında yerel yemekleri pişirmek ve satmak amacıyla bir araya getiren Kadın Kadına Mülteci Mutfağı⁷ ve İstanbul merkezli kurulan, kadınların el işi üretimlerini çevrimiçi mecralardan satmayı hedefleyen Göçmen Kadınlar⁸ kadınların güçlenmesini hedefleyen küçük çaplı inisiyatiflere örnek teşkil etmektedir. Küçük çaplı olsalar dahi bu inisiyatifler entegrasyonu hedeflemekte, sosyal kaynaşmayı genişletmekte ve katılımcı yaklaşımı benimsemektedir.

Evlilik

2019'da Türkiye genelinde 541.424 resmi evlilik gerçekleşmiştir (TÜİK, 2019a). Kayıt altına alınan bu evlilikler arasında yabancı gelinler 23.264 kişi ile evliliklerin %4,3'ünü temsil etmektedir. Yabancı gelinlerin uyrukları göz önüne alındığında, Suriyeli gelinlerin tüm yabancı evliliklerin %14,5'ini temsil ettiği görülmektedir. Ayrıca 2019 yılında yabancı damatlar 4.580 kişi olarak tüm evliliklerin %0,8'ini oluşturmaktadır. Suriyeli damatlar ise tüm yabancı damatların %16,4'ünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla Suriyeli kadınların Türkiyeli erkek vatandaşlarla evlenmeleri Suriyeli erkeklerin Türkiyeli kadınlarla evlenmelerine kıyasla daha yaygındır. Fakat bu veriler sadece resmi nikahları yansıtmaktadır ve belirtilmelidir ki özellikle Suriyeli kadınlarla Türk erkeklerin evlilikleri önümüzdeki yıllarda önemli bir sosyal olgu olacaktır. Hem evlenme yaşındaki Suriyeli erkek nüfusunun, Suriyeli kadınlara göre sayıca fazla olması, hem de Suriyeli bekar kadınların, erkeklere kıyasla Türkiye vatandaşları ile daha fazla evlilik yapması göz önünde bulundurulursa Suriyeli erkeklerin kendi topluluklarından evlenecek kişi bulmakta zorlanacağını öngörebiliriz. Buna ek olarak ekonomik zorlukların etkisi ile Suriyeli erkekler özelinde evlilik yaşının artacağı öngörülebilmektedir. Suriyeli erkek nüfus ve Türk vatandaşı kadınlar arasındaki evliliklerin artacağı öngörülebilmektedir fakat bunun önündeki toplumsal engeller de hesaba katılmalıdır. Var olan istatistikler ve gözlemler, Türkiye toplumunun mültecilerden “kız alırken”, kızlarını mültecilerle evlendirmeye aynı şekilde yaklaşmadıklarını göstermektedir. Bu yaklaşımın altında yatan dinamikler aile sosyolojisi ve antropolojisi açısından ilginç bir araştırma alanı sunmaktadır. Akyüz ve Tursun'un (2019) araştırması Suriyeliler ile yapılan karma evlilikleri baz alarak, zorunlu göçün toplumsal cinsiyet ilişkileri üzerindeki etkisini inceler. Medyanın yeniden ürettiği; Suriyeliler ile evlilikler üzerine üretilen ayrıştırmacı dil ve negatif imajın aksine, çiftlerin evlilik sürecini ve evlilik içi ilişkileri nasıl müzakere ettikleri ve toplumsal rolleri yeniden tanımladıklarını ileri sürerler. Bu bağlamda, toplumda yerleşmiş önyargıların ötesine geçebilmek için hem daha çok etnografik araştırmaya, hem de makro veriye ihtiyaç vardır.

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nın (AFAD), 2017 yılında yayınladığı Türkiye'deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması kamp içi ve kamp dışındaki evlilik örüntüleri üzerine önemli iç görüler sunmaktadır. Suriyeli mültecilerin “hane reisi” ile olan ilişkileri analiz edildiğinde ev içerisindeki ataerkil yapı gözlemlenmektedir. Veriler, kamp-içinde ve kamp-dışında Suriyeli hane halklarında, “hane reisi”ni %82,50 oranla erkeklerin temsil ettiğini gösterirken yalnızca geri kalan %17,50'sini kadınların temsil ettiğini ortaya koymuştur (AFAD, 2017). Ayrıca araştırmada hem kamp-içi hem de kamp-dışı Suriyeli mültecilerin medeni durumları incelenmiştir. Genel duruma bakıldığında Suriyeli nüfusun %53'ünün bekar olduğu, %0,5'inin boşanmış olduğu ve %43,7'sinin evli olduğu belirtilmiştir (AFAD, 2017). Raporda, cinsiyete dayalı veriye bakıldığında ise kamp-içinde kadın nüfusunun

%54,8’inin bekar olduğu bilinirken, erkek nüfusun ise %64,9’unun bekar olduğu ortaya konmuştur. Kamp-dışı incelendiğinde ise bekar olma oranı, erkek nüfusu için %54,8, kadın nüfusu için ise %52,5’dir. Beklendiği üzere Suriyeli erkek nüfus içerisinde evlilik oranı kamp-dışında kamp-içine göre artmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın araştırması savaş öncesi Suriye’de nüfusun büyüme oranının aynı dönem Türkiye’sinin iki katı olduğunu ortaya koymakta, nedeninin ise doğum oranı olduğunu göstermektedir (2016). 2010 yılında Suriye’de doğum oranı binde 42,2 iken Türkiye’de binde 17,1’dir (AÇHSB, 2016). Dolayısı ile, mülteci nüfus içindeki yüksek doğum oranları, savaş öncesi Suriye’de var olan bir örüntünün devamıdır. Ayrıca 2010 evlilik ve boşanma istatistikleri Suriye’de evlilik oranının binde 11 olduğunu, Türkiye’de ise binde 7,9 olduğunu belirtmektedir. Suriye’de 2005’ten itibaren evlilik oranının arttığı, Türkiye’de ise azaldığı ileri sürülmüştür. Belirtmek gerekir ki, her iki ülkede de 2010 yılı boşanma oranı binde 1,5 olarak benzerlik gösterir. Doğum oranına bakıldığında Suriye için 3,3 ve Türkiye için 2,1 olduğu kaydedilmiştir (WB, 2011). Kamplarda görüldüğü üzere Suriyeli halk arasında yerinden edilme deneyimi boşanma oranında artışla, evlilik oranında ise azalma ile sonuçlanmıştır (AÇHSB, 2016). Bizim de farklı çalışmalar kapsamında sahadaki gözlemlerimiz, Suriyeli kadınlar ile yapılan derinlikli görüşmeler partnerler arasında ilişkilerin deneyimlenen ekonomik ve sosyal zorluklardan ötürü değişime uğradığını ve birçok çiftin Türkiye’deyken boşanmanın eşliğine geldiğini ortaya çıkarmıştır.

Evlenme yaşı ve erken evliliklere ilişkin resmi verilerin eksikliği üzerinde durulması gereken mühim bir konudur. Bakanlık tarafından yayınlanan rapor ilk evlenme yaşı hakkında bir veriye sahip olmasa da raporda Suriye’de 18 yaş altı evliliklerin yasal olduğu vurgulanmıştır. 2006 ile 2017 arası analizlere göre 18 yaş altı Suriyeli kız çocuklarının %13’ünün evli olduğu söylenmektedir (UNFPA, 2020a). 2006 ile 2011 yılları arasında Türkiye’deki 18 yaş altı evliliklerin oranı tüm evli nüfusun %8’i olarak belirlenmiştir (AÇHSB, 2016). Ancak UNFPA (2020b) tarafından yayınlanan verilere göre 2006-2017 yılları arasında Türkiye’de kız çocuklarının %15’i 18 yaş altında iken evlenmiş, %1’i ise 15 yaş altında iken evlenmiştir. Dahası UNFPA’ya (2014) göre 2010 yılındaki tüm evliliklerin %23’ünde gelinler, yaşı ancak 19’a varan kız çocuklarından, yine bu evliliklerin %0.02’sinde ise damatlar yaşı 19’a varan erkek çocuklarından oluşmaktadır. UNICEF tarafından yayınlanan verilerine göre savaş öncesi Suriye’de 20-24 yaş arası kadınlarda evlilik oranı %13 iken, Türkiye’de 2018 verilerine göre aynı yaş grubundaki kadınlar arasındaki evlilik oranı %15’tir (UNICEF, 2020). Hacettepe Üniversitesi’nin gerçekleştirmiş olduğu Nüfus ve Sağlık Araştırması ise ilk evlenme yaşı ve evlilik durumu konusunda önemli bulgular ortaya koymaktadır (HÜNEE, 2019). Veriler 25 ila 49 yaş aralığındaki Suriyeli kadınların %55’inin 20 yaşından, %38’inin 18 yaşından ve %12’sinin 15 yaşından önce evlendiklerini göstermektedir.

Bu verilere bakarak, çocuk yaşta evliliğin her iki ülke için de ortak bir sorun olduğu söylenebilir.⁹ Suriye Kişisel Statü Kanunu bir kişinin evlenme ehliyetine sahip olması ön koşulunu kişinin buluş çağına girmiş olması olarak tanımlar

(AÇHSB, 2016). Evlenme yaşı erkekler için 18, kadınlar için 17 olarak belirtilse de buluş çağına girmiş olmak evlilik izni için yeterli koşuldur. 2003'te CEDAW'a¹⁰ katılan Suriye erken yaşta evlilik fırkasına çekince koymuştur. Türkiye'de ise Medeni Kanun kapsamında evlenme yaşı kadınlar ve erkekler için 17 olarak belirtilmektedir (AÇHSB, 2016). Dini ve etnik eğilimler çocuk yaşta evliliği her iki ülkede de beslerken Türkiye çocuk yaşta evliliği önlemeye yönelik daha kapsamlı bir yasal zemine sahiptir. Gelgelelim, Türkiye, dini nikah resmi olmayan evlilik yollarını Suriyeli mülteciler için olduğu kadar, Türkiye genelinde de esnetmektedir ve çoklu evliliklerin yolunu açmaktadır. Kadın ve Demokrasi Derneği'nin sunmuş olduğu rapor ise Suriyeli kadınlarla yapılan evlilikler arasında sadece dini nikaha dayalı olanlarda artış olduğunu belirtmektedir (KADEM, 2018). Rapor bu artışın sebeplerini ise eşlerin evlilik prosedürünü bilmemeleri ve Suriye hukuk sisteminde izin verilen erken yaşta evliliğin Türkiye kanunlarıncı engellenmesi olarak ortaya koymuştur (KADEM, 2018). Yerinden edilmenin çocuk yaşta evliliklere olan etkisi araştırılmalı ve üzerine çalışılmalıdır. Çocuk yaşta evliliğin Suriyeli nüfus arasında yaygın olması kültürel pratiklerin devamlılığından kaynaklanabilir. Yukarıda belirtildiği üzere, ekonomik zorluklar deneyimleyen aileler ekonomik bir yük olarak görülen kız çocuklarını çocuk yaşta evlendirmeyi bir kaçış yolu olarak görebilir. Akraba evliliği ve çok eşlilik ise halen Türkiye'deki Suriyeli kadınlar için yaygın bir olgudur. Suriyeli evli veya evlenmiş kadınların %46'sı eşleri ile akrabalık ilişkilerinin bulunduğunu belirtmektedir (HÜNEE, 2019). Evli kadınların %10'u eşlerinin birden fazla eşi olduğunu belirtmektedir (HÜNEE, 2019). Çok eşli evlilik oranı erkeklerin yaşı arttıkça artış göstermektedir. Eksik de olsa, eldeki veriler evlilik konusunun, özellikle yerinden edilme ve toplumsal rollerin müzakeresi anlamında araştırılması gereken bir alan olduğunu ortaya koymaktadır.

Kesişimsel analizler ve cinsel yönelim konusundaki araştırmalar

Kuşkusuz, mülteci kategorisi toplumsal cinsiyet ile beraber kırılganlığı derinleştiren birçok kategori ile kesişmektedir. Bu kategorilerden en çok çalışılan ve dikkat çekenlerden biri cinsel yönelimdir. Luibheid (2004) göç çalışmalarını çıkışından itibaren "tüm göçmenleri heteroseksüel" tanımlamakla ve queer bireylerin göçmenlik deneyimini hiçe sayarak "tüm queer bireyleri vatandaş" varsaymakla eleştirmiş, 1990'larda feminist ve queer çalışmalar göç alanının heteronormatif anlayışına meydan okumuştur (Luibheid, 2004; Lewis & Naples, 2014). UNHCR cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği yönergesi ise mültecilik kapsamında toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ele almıştır (UNHCR, 2008). Türkiye'de ve uluslararası literatürde toplumsal cinsiyet odaklı nitel ve nicel veriler, hukuki ve idari pratikler Suriyeli geçici koruma altındaki ve diğer uyruklardan şartlı mülteci durumdaki LGBTİ+ bireyleri yok saymaya devam etmektedir. (Kıvılcım, 2017; Shakhari, 2014). Türkiye'de yaşayan Suriyeli nüfusu ve yerinden edilme sürecini analiz ederken toplumsal cinsiyetin ve

cinsel yönelimin zorunlu göç deneyimine olan etkisi göz ardı edilmemelidir; konu hakkında Saleh’in (2020a) çalışması büyük önem teşkil etmektedir.

Savaş öncesi Suriye’de LGBTİ+ bireylerin görünürlük kazanması Suriyeli hükümet ve askeri kısıtlamalar ile engellenmektedir. Bundan kaynaklı olarak Suriyeli LGBTİ+ bireyler uluslararası aktivizm süreçlerinde ve araştırmalarda görünür değildir (Saleh, 2020b). Türkiye’de ise LGBTİ+ bireyler yasal düzeyde ayrımcılıkla karşılaşmalar da Anayasa’da özellikle LGBTİ+ bireyleri eğitim ve işgücünde ayrımcılıktan, tacizden, şiddetten ve nefret suçundan koruyan hiçbir madde bulunmamaktadır. Örneğin Anayasa’nın 10. Maddesinde düzenlenen eşitlik ilkesi, cinsel yönelimi ayrı bir kategori olarak belirtmemektedir. Pratikte ise, “genel ahlak”, “müstehcenlik”, “Türk Aile Yapısı” gibi muğlak kavramlar ile LGBTİ+’ların temel hakları kısıtlanmaktadır (Kara ve Çalık, 2016). Dolayısıyla LGBTİ+ mülteciler cinsiyet kimlikleri, cinsel yönelimleri ve geçici koruma altında olmaları sebebi ile kişisel bir dışlanma yaşamaktadır (Kıvılcım, 2017). Türkiye’de “savunmasız” nitelendirilen az sayıdaki mülteciye, UNHCR tarafından yeniden yerleştirme programına başvuru hakkı tanınmaktadır. LGBTİ+ mülteciler Türkiye devleti tarafından “savunmasız” olarak görülmekte ve UNHCR’ın üçüncü ülkeye yeniden yerleştirme programına başvurabilmektedir (Kıvılcım, 2017). Fakat bu süreç mülteciler için yasal ve bürokratik olarak birçok zorlukla karşılaştıkları ve mağduriyetlerini kanıtlamak durumunda bırakıldıkları zorlu bir süreç olmaktadır (Koçak, 2020). Sivil toplum kuruluşlarının LGBTİ+ mülteci ve sığınmacılar hakkındaki tutumlarını ve konu üzerine yaptığı çalışmaları analiz eden veriler ise sivil toplumun LGBTİ+ mültecilerin kişisel deneyimlerine odaklanmakta yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır (ORAM, 2009).

Türkiyeli ve Suriyeli LGBTİ+ nüfusun ortak deneyimledikleri hak ihlallerinden biri Türkiye’de cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet odaklı yasal bir sürecin eksikliği olsa da Suriyeli mülteciler özelinde bu durum çoklu ayrımcılık ile sonuçlanmaktadır. LGBTİ+ hareketi toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelim kaynaklı ayrımcılığa karşı iken, ırk ve etnisite bazlı ayrımcılığa değinmemesi yönünden eleştirilmiştir (Araç & Aydın, 2019). Bu alanda çalışmalar yürüten Kaos Gey ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği, Sosyal Politikalar Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği ve Hevi LGBTİ Derneği ise Türkiye’de yaşayan LGBTİ+ mültecilere hukuki ve sosyal danışmanlık vermekle beraber, yerinden edilme ve zorunlu göç deneyimlerini toplumsal cinsiyet perspektifinden ele almaktadır. Buna karşılık Lokot (2018) sivil toplumu Suriyeli mültecilerin farklılıklarını görmezden gelmek konusunda eleştirir.

Yine bu alanda çalışanlar için güvenilir ve güncel veriye ulaşamaması en büyük sorunlardan birini oluşturur. Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği’nin (ASAM) 2016 değerlendirmesine göre Türkiye’de 250 LGBTİ+ Suriyeli mülteci yaşamaktadır (Kıvılcım, 2017). Ancak Suriyeli LGBTİ+ mültecilerin Suriye’deki ve Türkiye’deki kültürel, yasal ve toplumsal kodlar sebebiyle kendilerine özgür bir ifade ortamı oluşturamadıkları, dolayısıyla bu sayının gerçekçi olmaması göz önünde bulundurulmalıdır. Kıvılcım’ın

vurguladığı üzere birçok LGBTİ+ Suriyeli mülteci LGBTİ+ sivil toplum kuruluşları veya topluluklarla ilişki kurmaktan kaçınmaktadır (Kıvılcım, 2017). Bunun sebebi olarak ailelerinden, başka mültecilerden, işverenlerinden çekinceleri ve güvenlik endişesi gösterilmektedir. Barınma, istihdam gibi ihtiyaçlar Türkiye'deki LGBTİ+ mültecilerin ayrımcılık temelli yaşadıkları sorunların başında gelmektedir. LGBTİ+ Suriyeliler ikinci dil (İngilizce) konusunda yetkin olup; çoğunlukla turizm, servis, çevirmenlik ve tekstil sektörlerinde istihdam etmektedir (Kıvılcım, 2017).

Sonuç Yerine

Toplumsal cinsiyet ve kesişimsel bakış açısı, çatışma sonrası yerinden edilen topluluklarda, kadın ve erkeklerin farklı kırılganlıklarını anlamak ve kapasitelerine uygun cevaplar geliştirmek açısından gereklidir. Toplumsal cinsiyet perspektifi zorunlu göç ve Türkiye'deki nüfus üzerine yapılan analizlerde, özellikle niteliksel çalışmalar aracılığı ile gelişmektedir. Bununla beraber, veri toplanması ve veri analizi konusunda, toplumsal cinsiyet değişkeni çoğunlukla göz ardı edilmektedir (Karakılıç vd, 2019). Kısıtlı da olsa, eldeki mevcut verileri toplumsal cinsiyet lensi ile analiz etmek, Türkiye'deki Suriyeli mülteci kadınların süregelen toplumsal cinsiyet eşitsizliği sebebiyle hem savaş öncesi ve sonrası Suriye'sinde hem de Türkiye'de deneyimledikleri güçlükleri gözler önüne sermektedir. Mevcut verilerin yeterli ve ayrıntılı olmaması, toplumsal cinsiyete dayalı kırımları kapsayan verilere ve toplumsal cinsiyet analizine dayalı araştırmalara duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Suriyeli mülteci kadınlar üzerine yapılan araştırmaları tarandığında, kadınların sağlık durumunun ve sağlık bakımına erişiminin bu kaynaklar arasında en çok çalışılan ve araştırılan konular olduğu görülmüştür. Suriyeli mülteciler özelinde istihdam ve evlilik ise üzerine en az çalışılan konulardır. Konu üzerine yapılan farklı incelemeler de toplumsal cinsiyet odaklı çalışmalara duyulan ihtiyaca değinmektedir (Lokot, 2018). İşgücüne, evliliğe ve boşanmaya odaklanan, toplumsal cinsiyet kırımına sahip verilerin eksikliği kanıta dayalı ve toplumsal cinsiyet temelli entegrasyon ve sosyal kaynaşma politikaları önündeki en temel engeller olarak öne çıkmaktadır. Bununla beraber, toplumsal cinsiyeti yalnızca değişken olarak görmeyen, toplumsal cinsiyeti ilişki ve kesişimsel olarak ele alan ve yaş, etnisite, sınıf, medeni hal ve cinsel yönelimi göz ardı etmeyen araştırmalar hem toplanan verilerin sağlıklı analizini sağlayacak, hem de bu verileri besleyecektir.

Notlar

- ¹ Bu çalışma Koç Üniversitesi Sosyoloji Bölümü lisans öğrencisi H.Berra İnce ile beraber yürüttüğümüz masabaşı araştırmasına dayanmaktadır. Hem araştırma, hem de yazım aşamasında değerleri katkılar için H. Berra İnce'ye gönülden teşekkür ederim.
- ² Filistinli mülteciler dünya çapındaki mültecilerin 5,4 milyonunu oluşturmakta ve UNRWA (Birleşmiş Milletler Yakınoğu Filistin Mültecilerine Yardım Ajansı) altında kayıtlı bulunmaktadır. Bu oran, UNHCR altında kayıtlı olan mülteci sayısına göre hesaplanmıştır.
- ³ GIGM, İstatistikler, <https://www.goc.gov.tr/uluslararası-koruma-istatistikler> Erişim tarihi: 11.06.2020.

- ⁴ Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik, Resmi Gazete, 11.01.2016. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/01/20160115-23.pdf> Erişim tarihi: 20.03.2020.
- ⁵ GİGM, İstatistikler, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>. Erişim tarihi: 11.06.2020.
- ⁶ Cinsiyet oranı, belirli bir öğretim yılında ilgili öğretim türünün kız çocuk brüt okullaşma oranının, aynı öğretim yılında ilgili öğretim türünün erkek çocuk brüt okullaşma oranına olan göreceli büyüklüğünü göstermektedir. İki farklı göstergenin (brüt okullaşma oranlarının) birbirine oranlanmasıyla yapılan hesaplamaların 100 ile çarpılmasıdır.
- ⁷ Bkz. Kadın Kadına Mülteci Mutfağı websitesi <http://kadinkadinamultecimutfagi.org>. Erişim tarihi: 20.03.2020.
- ⁸ Bkz. <https://www.facebook.com/gocmenkadinlar>
- ⁹ Çocuk yaşta evlilik Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu tarafından “eşlerden birinin veya her ikisinin 18 yaş altı olması” olarak tanımlanır.
- ¹⁰ Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Konvansiyonu.

Kaynakça

- Adalı, T. & Türkyılmaz, A.S. (2020). Demographic Data on Syrians in Turkey: What do we know? *International Migration*, 58(3):196-219.
- AÇHSB (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı) (2016). Suriyeliler İle Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşları Arasındaki Evlilik İlişkileri Araştırması. Erişim adresi: https://www.ailevecalisma.gov.tr/Raporlar/ATHGM/Suriyeliler_ile_Turkiye_Cumhuriyeti_Vatandaslari_Arasindaki_Evlilik_Iliskileri_Arastirmasi.pdf Erişim Tarihi: 6 Ekim 2020.
- AÇHSB (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı) (2018). Yabancıların Çalışma İzinleri 2018. Erişim adresi: <https://ailevecalisma.gov.tr/media/31746/yabanciizin2018.pdf> Erişim Tarihi: 10.10. 2020
- Akyüz, S. & Özgün T. (2019). When Syrian ‘Girls’ Meet Turkish ‘Boys’: Mapping Gendered Stories of Mixed Marriages. *Middle East Critique*, 28(1):29-49.
- Araç, M. & Aydın, E. (2019). LGBTİ Alanında İrkçilik ile Mücadele Eğitim Program Raporu. Hevi LGBTİ. Erişim adresi: <http://hevilgbti.org/hevi-lgbtinin-multeci-lgbti-alaninda-yasanan-ayrimcilik-ve-irkciligin-yer-aldigi-rapor-yayimlandi/> Erişim tarihi: 26.08. 2020
- Bartolomei, L. & Pittaway, E. (2018). Enhancing the Protection of Women and Girls through the Global Compact on Refugees. *Forced Migration Review*, 57:77-79.
- Biehl, K.& Daniş, D. (eds) (2020). *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları*. İstanbul: SUGENDER and GAR.
- Canefe, N. (2018). Invisible Lives: Gender, Dispossession, and Precarity amongst Syrian Refugee Women in the Middle East. *Refugee*, 34(1):39-49.
- Carpio, X., Demir Seker, S. & Yener A.L. (2018). Integrating Refugees into the Turkish Labor Market. Erişim adresi: www.worldbank.org/en/news/opinion

- /2018/06/26/integrating-refugees-into-the-turkish-labor-market. Erişim tarihi: 7.10.2020.
- Çoskun, E. (2017). Türkiye’de Kağıtsız Göçmen Kadınlar ve Sosyal Hizmetler. *Çalışma ve Toplum*, 54(3):1299-1316.
- Dağtaş, S. (2018). Inhabiting Difference across Religion and Gender: Displaced Women’s Experiences at Turkey’s Border with Syria. *Refugee*, 34(1):50-59.
- Dakkak, H., Eklund, L. & Tellier, S. (2007). Gender and Reform: Getting the Right Data Right. *Forced Migration Review*, 29:42-44.
- Dedeoğlu, S. & Bayraktar, S S. (2019). Refuged into Precarious Jobs: Syrians’ Agricultural Work and Labor in Turkey. *Labor and Globalization*, 17:13-28.
- Dedeoğlu, S. & Gökmen, Ç.E. (2011). Social Exclusion and Migration: Foreign Migrant Women in Turkey. Ankara: EflatunYayımları.
- Duran, N. (2018). Dual Discrimination of Syrian Refugee Women in the Labour Markets in Europe and Turkey: Identifying the Challenges. *Journal of Social Policy Conferences*, 75:43-67.
- Fiddian- Qasmiyeh, E. (2014). Gender and Forced Migration. In, Fiddian- Quasmiyeh, E., Loesher, G. Long, K. & Sigona N. (Eds.). *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford University Press:395-409.
- Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik, Resmi Gazete, 11.01.2016. Erişim adresi: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/01/20160115-23.pdf>. Erişim tarihi: 25.07.2016.
- Hohberger, W. (2018). Türkiye’deki Suriyeliler için Yükseköğretim İmkanları. İstanbul Politikalar Merkezi. Erişim adresi: <https://ipc.sabanciuniv.edu/tr/search-content?type=Publication&id=a0e26e39-f5ca-4e8-8048-60e66500d1f8> Erişim tarihi:07.10.2020
- HÜNEE (2019). Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, 2018: Suriye Örnekleme. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü.
- Hyndman, J. (2010). Introduction: The Feminist Politics of Refugee Migration. *Gender, Place & Culture*, 17(4):453-459.
- Indra, D. (2008). Not a ‘Room of One’s Own: Engendering Forced Migration Knowledge and Practice. In, Indra, D. (Ed.), *Engendering Forced Migration: Theory and Practice* (1st ed.). New York: Berghahn Books:1-22.
- İnsan Hakları ve Sığınmacılar için Dayanışma Derneği. (2014). Kamp Dışında Yaşayan Suriyeli Kadın Sığınmacılar Raporu. Erişim adresi: <https://istanbul.mazlumder.org/tr/main/yayinlar/yurt-ici-raporlar/3/mazlumder-kamp-disinda-yasayan-suriyeli-kadin/1116> Erişim tarihi: 03.10.2020

- International Youth Foundation (IYF) and Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi (BETAM) (2018). İstanbul’daki Suriyeli Gençler için Fırsatlar: İşgücü Piyasası Değerlendirmesi. Erişim adresi: www.iyfnet.org/library/opportunities-syrian-youth-istanbul. Erişim tarihi: 10 .08.2020
- KADEM (2018). Sığınmacı Kadınlar Ekonomik Ve Sosyal Uyum Profil Tarama Raporu. İstanbul: Kadın ve Demokrasi Derneği.
- Kara, H. & Çalık, D. (2016, August 29). Tekin Olmayı Beklerken: LGBTİ Mültecilerin Ara Durağı Türkiye. Kaos GL. Erişim adresi: <http://www.kaosglderneği.org/yayindetay.php?id=154> Erişim tarihi: 20.04.2020
- Karakılıç, Z.İ., Körükmez, L. & Soykan, C. (2019). *Resilience, Work and Gender in the (Turkish) Migratory Context: Literature Review*. Association for Migration Reseach.
- Kaşka, S. (2009). The new international migration and migrant women in Turkey: The case of Moldovan domestic workers. İçduygu, A. ve Kirişçi K. (der) içinde *Land of diverse migrations: Challenges of emigration and immigration in Turkey*, ss. 725-804, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınevi
- Kıvılcım, Z. (2016). Legal Violence against Syrian Female Refugees in Turkey. *Feminist Legal Studies*, 24(2):193-214.
- Kıvılcım, Z. (2017). Lesbian, Gay, Bisexual and Transsexual (LGBT) Syrian Refugees in Turkey. In, Freedman, J., Kıvılcım, Z. & Özgür-Baklacioğlu N. (Eds.), *A Gendered Approach to the Syrian Refugee Crisis*. New York: Taylor& Francis Group.
- Knappert, L., Kornau, A., Figengül, M. (2018). Refugees’ Exclusion at Work and the Intersection with Gender: Insights from the Turkish-Syrian Border. *Journal of Vocational Behavior*, 105:62-82.
- Koçak, M. (2020). Who is “Queerer” and Deserves Resettlement?: Queer Asylum Seekers and Their Deservingness of Refugee Status in Turkey. *Middle East Critique*, 29(1):29-46.
- Körükmez, L., Karakılıç, İ.Z. & Danış, D. (2020). *Mecburiyet, Müzakere, Değişim: Suriyeli Kadınların Çalışma Deneyimleri ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri*. İstanbul: Türkiye: Göç Araştırmaları Derneği (GAR)
- Kraly, E.P. (2018). Behind and Beyond Disaggregation by Sex: Forced Migration, Gender and the Place of Demography. In Hugo, G., Abbasi-Shavazi, M.J. & Kraly, E.P. (Eds.), *Demography of Refugee and Forced Migration*. Cham: Springer125-153.

- Lewis, R.A. & Naples, N.A. (2014). Introduction: Queer Migration, Asylum, and Displacement. *Sexualities*, 17(8):911-918.
- Lokot M. (2018). Syrian Refugees: Thinking Beyond Gender Stereotypes. *Forced Migration Review*, 57:33-35.
- Luibheid, E. (2004). Heteronormativity and Immigration Scholarship: A Call for Change. *A Journal of Lesbian and Gay Studies*, 10(2):227-235.
- Manchanda, R. (2004). Gender Conflict and Displacement: Contesting 'Infantilisation' of Forced Migrant Women. *Economic and Political Weekly*, 39(37):4179-4186.
- Martin S.F. (2017) Forced Migration and Refugee Policy. İçinde, Hugo G., Abbasi-Shavazi M., Kraly E. (Der.), *Demography of Refugee and Forced Migration*. Springer: Cham:271-303.
- Mazurana, D., Benelli, P. & Walker, P. (2013). How Sex-and Age-Disaggregated Data and Gender and Generational Analyses Can Improve Humanitarian Response. *Disasters*, 37:S68-S82.
- Organization for Refuge, Asylum and Migration (ORAM). (2009). Emniyetsiz Sığınak: Türkiye'deki Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Travesti, Transseksüel Sığınmacı ve Mültecilerin Karşılaştıkları Güvenlik Sorunları. Erişim adresi: <https://ihop.org.tr/emniyetsiz-snak-tuerkiyedeki-lgbtt-mueltecilerin-karlatklar-guevenlik-sorunlar-raporu/> Erişim tarihi: 08.10.2020
- Organization for Refuge, Asylum and Migration (ORAM). (2012). Opening Doors: A Global Survey of Ngo Attitudes towards LGBTI Refugees & Asylum Seekers. Erişim adresi: <https://www.refworld.org/publisher,ORAM,THEMREPORT,,524d418f4,0.html> Erişim tarihi: 06.10.2020.
- Razavi, S. & Miller, C. (1995). *From WID To GAD: Conceptual Shifts in the Women and Development Discourse* (Vol. 1, No. 3). Geneva: United Nations Research Institute for Social Development.
- Saleh, F. (2020a). Transgender as a Humanitarian Category: The Case of Syrian Queer and Gender-Variant Refugees in Turkey. *Transgender Studies Quarterly*, 7(1):37-55.
- Saleh, F. (2020b). Queer/Humanitarian Visibility: The Emergence of the Figure of The Suffering Syrian Gay Refugee. *Middle East Critique*, 29(1):47-67.
- Shakhsari, S. (2014). The queer time of death: Temporality, geopolitics, and refugee rights. *Sexualities*, 17(8):998-1015.
- AFAD (T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) (2017). Türkiye'deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek

- Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması. <https://www.afad.gov.tr/suriye-raporlari> Erişim tarihi: 06.10.2020.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2019a). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri: 2019. Erişim Adresi: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33708> Erişim tarihi: 08.10.2020.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2019b). Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33807>
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2019c). Öğretim Yılı ve Eğitim Seviyesine Göre Cinsiyet Oranı. Erişim adresi: <http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?altid=1018>. Erişim tarihi: 04.09.2020
- UNFPA. (2014). *Child Marriage in Turkey* (Overview). Erişim adresi: https://eeca.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/unfpaturkey_overview.pdf. Erişim tarihi: 08.10.2020.
- UNFPA. (2020a). *World Population Dashboard Syrian Arab Republic*. Erişim adresi: <https://www.unfpa.org/data/world-population/SY>. Erişim tarihi: 02.10.2020.
- UNFPA. (2020b). *World Population Dashboard Turkey*. Erişim adresi: <https://www.unfpa.org/data/world-population/TR#>. Erişim tarihi: 02.10.2020.
- UNHCR. (2008). *UNHCR Guidance Note on Refugee Claims Relating to Sexual Orientation and Gender Identity*. Erişim adresi: <https://www.refworld.org/pdfid/48abd5660.pdf> Erişim tarihi: 08.10.2020.
- UNHCR. (2009). *Literature Review: Urban Refugees*. Erişim adresi: <https://www.unhcr.org/protection/hcdialogue%20/4b0a528c9/literature-review-urban-refugees.html?query=urban%20refugees>. Erişim tarihi: 07.10.2020.
- UNHCR. (2020). *Urban Refugees*. <https://www.unhcr.org/urban-refugees.html>
- UNICEF. (2020). *Child Marriage Database*. Erişim adresi: <https://data.unicef.org/topic/child-protection/child-marriage/>. Erişim tarihi: 05.10.2020.
- UNICEF. (2018a). No Lost Generation 2018 Update Erişim adresi: https://www.nolostgeneration.org/sites/default/files/webform/contribute_a_resource_to_nlg/13566/2019.08.18-nlg-2018-update-report.pdf. Erişim tarihi: 07.10.2020.
- UNICEF. (2018b). *UNICEF Turkey: 2018 Humanitarian Results*. Erişim adresi: <https://reliefweb.int/report/turkey/unicef-turkey-2018-humanitarian-results>. Erişim tarihi:08.10.2020

- Üstübici, A. (2011). Türkiye'ye Yönelik Kadın Göçü: Seks İşçileri Ve Ev İç Hizmetlilerin Kişisel Güvenlik Sorunlarını İlişkilendirmek. Birinci Genç Hukukçular Sempozyumu, Mart 20-21 2009, Ankara, Türkiye.
- Üstübici, A. (2016). "Düzensiz göçün cinsiyet halleri: Riskler, İçerme, Yasal Statü ve Korumaya Erişim", Kağıtçıbaşı vd (ed.), içinde Kadın Odaklı, ss.35-54, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Üstübici, A. (2017). Türkiye'de Uluslararası Göçün Yönetimi: Yasa dışılığın Uluslararası Üretiminden Makbul Yabancıya? *Toplum ve Bilim*, 140:106-121.
- Williams, L., Coşkun, E. & Kaşka, S. (2020). *Women, Migration and Asylum Seeking in Turkey*. Cham: Palgrave Macmillan, Cham.
- World Bank (2004). Literacy Rate - Syrian Arab Republic. Erişim adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/SE.ADT.LITR.ZS?locations=SY>. Erişim tarihi: 08.10.2020.
- World Bank (2011). Fertility rate, total (births per women). Erişim adresi: . https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN?end=2011&most_recent_year_desc=true&start=1960 Erişim tarihi: 08.10.2020.
- World Bank (2019a). Labor Force Participation Rate- Syrian Arab Republic. Erişim adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.ACTI.ZS?locations=SY>. Erişim tarihi: 08.10.2020.
- World Bank (2019b). Labor Force Participation Rate, Female- Turkey. [Data file]. <https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.ACTI.FE.ZS?locations=TR>. Erişim tarihi: 08.10.2020.
- Yücel, A., Utas, C., Luchsinger, G., Kristjansdottir, I.B., Kavlak, İ.V. & Freizer, S.A. (2018). Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Kadın ve Kız Çocukların İhtiyaç Analizi. United Nations Women. Erişim adresi: <https://www2.unwomen.org/-/media/field%20office%20eca/attachments/publications/country/turkey/the%20needs%20assessmenttrwebcompressed.pdf?la=en&vs=3220> Erişim tarihi: 06.10.2020.
- Zerzan, R. (2018). In Turkey, Refugee Child Marriages Drive Adolescent Pregnancies Underground. United Nations Population Fund. Erişim adresi: <https://www.unfpa.org/news/turkey-refugee-child-marriages-drive-adolescent-pregnancies-underground>. Erişim tarihi: 08.10.2020.